

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

134:2 • 2014

Vad var en hustru?

Ett begreppshistoriskt bidrag till genushistorien

CHRISTOPHER PIHL *Uppsala universitet*

MARIA ÅGREN

I det tidigmoderna Sverige kunde en kvinna benämnas som "hustru Brita, Per Jönssons hustru". Varför upprepade man ordet hustru på detta sätt? En förklaring söks i denna begreppshistoriska undersökning av ordets användning och innebörder i skilda sammanhang. Analysen visar att hustru inte enbart signalerade band till en viss man utan innehöll ett flertal andra viktiga betydelsekomponenter. Begreppets innebörd kom dock att smalna av under 1800-talets lopp.

En dag år 1698 inträffade en påkörningsolycka på en gata i en svensk småstad. Den påkörda kvinnan, som hette Elisabet och var gift med en mästare Wahlström, vände sig till kämnärsrätten och klagade över att hon hade blivit skadad. Men rätten fann inte skäl att utdöma någon kompensation, eftersom "hon är en ung hustru av sina bästa år, som väl sig kunnat utur vägen hasta".¹

Uppsatsen har granskats av två externa lektörer enligt modellen double blind peer review.

Författarna tackar Rosemarie Fiebranz, Karin Hassan Jansson, Marie Lennersand, Jonas Lindström, Sofia Ling, Cristina Prytz och Rolf Torstendahl för värdefulla synpunkter på tidigare versioner av denna artikel.

1. Örebro Kämnärsrätt, A I vol. 7, mars 1698, Landsarkivet i Uppsala (ULA).

Fil. dr Christopher Pihl, f. 1982, är verksam som forskare vid Historiska institutionen, Uppsala universitet. Han disputerade år 2012 med avhandlingen *Arbete: Skillnadsskapande och försörjning i 1500-talets Sverige* och medverkar i forskningsprojektet Genus och arbete i det tidigmoderna Sverige.

E-post: christopher.pihl@hist.uu.se

Maria Ågren, f. 1959, är professor i historia vid Uppsala universitet. Hon leder det av Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse finansierade projektet Genus och arbete i det tidigmoderna Sverige (2010-2014) och har bl.a. utgivit *Domestic Secrets: Women and Property in Sweden 1600 to 1857* (Chapel Hill 2009) och "Emissaries, allies, accomplices and enemies: Married women's work in eighteenth-century urban Sweden", *Urban History* 2013.

E-post: maria.agren@hist.uu.se

Vad ville domstolen i detta sammanhang säga när den betecknade Elisabet som hustru? Att hon var gift verkar vara ett irrelevant argument när det gällde frågan om hon skulle ha någon kompensation för skadan. Det förefaller mer rimligt att tolka yttrandet som att Elisabet var ung och frisk ("av sina bästa år, som väl sig kunnat utur vägen hasta") samt att hon var vuxen och därmed ansvarig för sina egna handlingar. Hon och ingen annan var ansvarig för att hon hade kommit till skada. I detta sammanhang verkar alltså hustru betyda ungefär 'vuxen kvinna'.

Fallet belyser ett vanligt förhållande: att ord kan ha olika innebörder och konnotationer i olika sammanhang och tider. Det är ett grundantagande inom begreppshistoria att man genom att utforska dessa innebörder får en mer precis uppfattning av hur människor i det förflutna uppfattat olika fenomen. Den form av begreppshistoria vi särskilt har i åtanke är den som förknippas med Quentin Skinners namn, där man genom en detaljerad analys vill visa hur människor använt begrepps olika möjligheter i olika konkreta sammanhang.² Vårt syfte är, för att parafasera Skinner, inte att skriva historien om idén bakom begreppet *hustru*, utan att bidra till historien om begreppets användningar och om de olika intentioner med vilka begreppet använts.³

I det följande kommer vi att argumentera för att begreppet *hustru* hade flera olika men sammanvävda betydelsekomponenter under tidigmodern tid. Status som gift kvinna var en sådan komponent. Den var central men inte den enda. Begreppet hade i så måtto vissa likheter med andra komplexa begrepp som "medborgarskap" eller "äganderätt". Sådana begrepp kännetecknas av att de inte har *en* betydelse utan måste förstås som konstellationer av betydelsekomponenter. Äganderätt kan exempelvis inbegripa rätten att hyra ut och belåna det ägda, men även skyldigheten att betala skatt för det ägda och att ta ansvar för situationer då det ägda orsakar skada. På samma sätt ger medborgarskap såväl en rad rättigheter som olika skyldigheter. Exakt vilka rättigheter och skyldigheter som kopplas samman genom dessa begrepp kan dock variera, både från plats till plats och över tid. I forskningsläget brukar man tala om sådana komplexa begrepp i termer av rättighetsknippen (*bundles of rights*),⁴

2. Quentin Skinner, *Visions of Politics. Volume 1: Regarding Method* (Cambridge 2002) s. 57–89.

3. Skinner (2002) s. 85.

4. Maria Ågren, *Att hävda sin rätt: Synen på jordägandet i 1600-talets Sverige, speglad i institutet urminnes hävd* (Stockholm 1997) s. 42–49.

men det är egentligen inte en helt lyckad term eftersom ett knippe ofta inbegriper såväl rättigheter som skyldigheter och möjligheter.

Här kommer vi att analysera det tidigmoderna hustru-begreppet som en konstellation av betydelsekomponenter. Det viktiga är att det fanns flera betydelsekomponenter, inte bara en, även om det i varje konkret situation kan ha varit en bestämd betydelsekomponent som blev mer framträdande på grund av hur begreppet användes. Så är ju även fallet med begrepp som äganderätt och medborgarskap. I en viss situation kan graden av testamenteringsrätt vara den mest dominerade komponenten i äganderätten, men det betyder inte att begreppet kan reduceras till denna betydelse. På motsvarande sätt kan rätten att rösta vara den komponent i medborgarskapet som dominerar i en viss situation, men det betyder inte att medborgarskap bara handlar om rösträtt.

En implikation av vår analys är att den moderna betydelsen hos hustru, nämligen "gift kvinna (bara)", är resultatet av en historisk process varigenom andra betydelsekomponenter har rensats bort. Det komplexa begreppet hustru verkar alltså ha förvandlats till ett enklare begrepp, ett begrepp som bara betecknar det vi i dag kallar civilstånd, det vill säga om en person är ännu ogift, gift eller änka/änkling. Det faktum att ordet civilstånd inte dyker upp i svenska språket förrän vid 1800-talets mitt är en i sammanhanget tänkvärd omständighet. Det bevisar förstås inte att man dessförinnan inte kunde tänka i termer av det vi kallar civilstånd, men det antyder likväl att detta begrepp blev mycket viktigare efter 1800-talets mitt.⁵ Vår analys stöder men ger samtidigt mycket större precision åt ett resonemang som Lizzie Carlsson fört fram, i det att hon framhållit hustrudömetns betydelse i det äldre och särskilt medeltida samhället.⁶

En viktig förutsättning för den analys vi gjort är databasen GaW (Gender and Work), som utvecklats inom forskningsprojektet "Genus och arbete i det tidigmoderna Sverige". Fokus i GaW är arbetsaktiviteter, det vill säga praktiker. Vår analys bygger huvudsakligen på dessa praktiker men vi hämtar kompletterande information från föreskrivande litteratur. Databasen GaW innehåller i nuläget (augusti 2013) nära 11 000 aktiviteter som kan hänföras till tiden 1560–1790, från olika geografiska

5. *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB), s.v. "civilstånd": första belägg 1851–1855.

6. Lizzie Carlsson, "Nyckeln som rättslig symbol", *Rig* 25 (1942).

områden och insamlade från en stor mängd olika källtyper.⁷ Variationen i källunderlag gör att bredare delar av det dåtida samhället blir synliga än vad som vore fallet om slutsatserna enbart hade byggts på en källtyp och ett område. Samtidigt är det naturligtvis så, att forskningsprojektets inriktning på arbete har styrt vilka uppgifter som samlats in. Man kan med andra ord förvänta sig att kvinnors och mäns relationer till arbete hamnar i fokus, snarare än deras relationer till, exempelvis, jordäggande eller sexualitet.

I databasen var 1 809 kvinnor⁸ registrerade (augusti 2013) på grund av att de själva utfört en arbetsaktivitet eller, i några fall, därför att de tillhört en arbetsorganisation där arbete utförts. Dessa kvinnor kan delas upp i tre grupper: a) kvinnor om kallas hustru (442 individer); b) kvinnor som kallas vid namn och annan beteckning än hustru,⁹ eller enbart vid namn (1 016 individer); och c) icke-namngivna, utan hustrubeteckning¹⁰ (351 individer).

I det följande kommer vi framför allt att analysera den första gruppen, alltså de individer som uppträdde med titeln hustru, men i viss utsträckning även övriga kvinnor. Först kommer dock en diskussion av vilka betydelsekomponenter som ingick i det tidigmoderna begreppet hustru.

Knippet av hustruenskaper

Hustru syftade på en gift kvinna, under tidigmodern tid liksom i dag. Men begreppet hade dessutom minst en annan betydelse. *Svenska Akademiens ordbok*, vars språkmaterial går tillbaka till 1500-talet, betecknar denna som "närmade sig bet. husmoder, matmoder" och uppger att den nu är utdöd.¹¹ Denna andra betydelse skulle också kunna formuleras som

7. För en utförligare diskussion av forskningsprojektet och databasen GaW, se Elisabeth Gräslund Berg *et al.*, "Praktiker som gör skillnad: Om den verb-inriktade metoden", *Historisk tidskrift* 132:3 (2013). Här redogörs i detalj för de många olika materialtyper som databasen bygger på, såväl rättegångsmaterial av olika slag som räkenskaper, sockenstämmoprotokoll, suppliker, dagböcker, med mera.

8. Det stora flertalet av dessa kvinnor förekommer bara en gång i databasen, men i några fall har en och samma kvinna registretats för flera aktiviteter. Antalet "unika" kvinnor är därför sannolikt något men inte mycket mindre än 1 809.

9. T.ex. beteckningar som piga, dotter eller kona.

10. Dessa kvinnor uppträder med andra former av beteckningar än hustru, t.ex. som änka, eller med andra, ofta yrkesliknande beteckningar, som exempelvis piga eller bagerska.

11. SAOB, s.v. "hustru", betydelse 1 c (bandet utgivet 1932). Se även Gerhard Hafström, *Den svenska familjerättens historia*, 6 uppl., (Lund 1969) s. 49, som bygger på Carlsson (1942) och, sannolikt, SAOB.

”kvinna som förestår något” eller ”kvinna som är ansvarig (för något)”. Det var den betydelsen som framkom i det inledande exemplet med Elisabet som hade blivit påkörd. Man kan anta att det var vanligt att dessa båda betydelser sammanföll i det konkreta livet eller, annorlunda uttryckt, att gifta kvinnor ofta var matmödrar och, tillsammans med sina män, hushållsöverhuvuden. Att status som gift kvinna ofta kopplades samman med maktsymbolen nyckeln – vilket sker i bland annat de medeltida lagarna – talar för detta.¹² Men även om betydelseerna kunde sammanfalla, är det viktigt att hålla isär dem, ty annars går det inte att uppnå precision i analysen.

Tidigmoderna människor verkar ha använt distinktionen mellan ”gift kvinna” och ”kvinna som förestår något” på ett mycket medvetet sätt. Låt oss betrakta följande två exempel (som här är konstruerade för ett pedagogiskt syfte men som återspeglar ett i källorna mycket vanligt språkbruk):

- (1) Hustru Maria, Bengt Olssons änka
- (2) Hustru Maria, Bengt Olssons hustru

Om Maria är Bengt Olssons änka, måste hennes titel ”hustru” beteckna något annat än ”gift kvinna med make i livet” eftersom en person inte kan både ha och inte ha sin man i livet samtidigt (exempel 1). Och varför skulle man vilja upprepa informationen att hon är Bengt Olssons hustru, vilket är vad som tycks ske i exempel 2? Slutsatsen måste bli att när ordet hustru placeras före en kvinnas namn så är det inte nödvändigtvis det vi skulle kalla en civilståndsbeteckning. Det skulle kunna handla om någon av de andra komponenterna i betydelseknippet, till exempel den numer utdöda betydelsen av ”matmoder” eller ”kvinna som förestår något”.

I databasen GaW betecknas cirka 50 procent av alla änkor även som hustrur (enligt modellen i exempel 1). Detta utgör ett starkt stöd för att ordet hustru i detta urval ofta betecknade något annat än ”gift kvinna med make i livet”.

Även de kvinnor, om vilka vi tror oss veta att de hade sin make i livet, omnämns sällan i relation till denne make. Mindre än hälften av alla hustrur i databasen GaW omtalas som makor till en namngiven man (se

12. Carlsson (1942).

Tabell 1, typ d). Men dessa omnämningen är icke desto mindre intressanta eftersom de utgör belägg för den typ som exempel 2 handlar om. *Hustru* används i dessa belägg uppenbarligen i två olika betydelser: för att beteckna en gift kvinna med make i livet och för att säga att hon hade ett ansvar.

Vi kan dra slutsatsen att ordet *hustru* hade flera betydelsekomponenter, och att de två huvudsakliga var: 1) att kvinnan i fråga var gift, det vill säga ordet betecknar det vi i dag kallar civilstånd; och 2) att kvinnan i fråga var förmögen att ta ansvar, genom att förestå något, till exempel ett hushåll.

Denna slutsats överensstämmer med vad *Svenska Akademiens ordbok* uppger. Poängen är här att den andra betydelsekomponenten förefaller ha varit mycket mer dominerande än vad ordboken ger intryck av. Begreppet *hustru* var i och för sig ännu mer komplext än så, eftersom det hade ytterligare andra betydelser som också bör betraktas som komponenter i konstellationen. En sådan betydelse var "ärlig kvinna". De, som kallades *hustrur*, verkar ha uppfattats som hederliga och ärliga. Detta blir tydligt i de fall då ohederliga eller kriminella kvinnor omtalas; dessa kallades som regel inte *hustru* utan *kona*, *tjuvkona*, och så vidare.¹³ En annan betydelse var "sexuellt erfaren kvinna". Detta kommer bland annat till tydligt uttryck i begreppet *hustrubröst* som åsyftade en barnafödernas bröst. Som Malin Lennartsson har påpekat var det just ordet *hustru* som användes, inte *moder*.¹⁴ En tredje betydelse, som följde av betydelsen gift kvinna, var "kvinna som var kopplad till en annan släkt än sin egen". I den följande analysen kommer vi huvudsakligen att koncentrera oss på de två första betydelserna, eftersom det är förhållandet mellan dessa som utgör belägg för de slutsatser vi kommer att dra.

Hustrur med kopplingar till arbete, och hustrur utan kopplingar till män

Som redan framgått, hade begreppet *hustru* under tidigmodern tid betydelsen "kvinna som förestår något". Denna betydelsekomponent verkar ha varit mycket vanlig, att döma av det material vi gått igenom. Om

13. Detta understöds av att titeln *hustru* kunde kombineras med den förstärkande beteckningen *ärlig*. Se exempelvis Gabriela Bjarne Larsson, *Laga fång för medeltidens kvinnor och män: Skriftbruk, jordmarknader och monetarisering i Finnveden och Jämtland 1300–1500* (Stockholm 2010) s. 193 "aerlege hustru jngeburge".

14. Malin Lennartsson, "Hävdande och hustrubröst: Sexualitet, kropp och identitet i det tidigmoderna Sverige" *Historisk tidskrift* 129:3 (2009) s. 377–378.

man ser framför sig en kvinna som är överhuvud för sitt eget hushåll och som dessutom är gift, tänker man kanske att detta resultat inte är så radikalt olikt den vedertagna bilden. Giftnor kvinnor förestod sitt eget hushåll – visste vi inte redan detta? Men *hustru* kunde även beteckna en kvinna som hade en ledande position i andras hushåll. Vad ville man säga med detta? För att spetsa till saken: menade man att hon var (eller hade varit) gift och därmed kapabel att ta ett ansvar, eller menade man att hon var en ansvarsförmögen person av kvinnligt kön? Dessa frågor är ofta svåra att besvara eftersom man har otillräcklig information om sammanhanget.¹⁵ I det följande skissar vi likväl några tolkningsmöjligheter som är värda att beakta i kommande forskning.

I Per Brahes *Oeconomia* framkommer att begreppet *fataburshustru* fungerade som en beteckning för en kvinnlig yrkesutövare som i många avseenden var en parallell till fogden. Fogde och *fataburshustru* hade olika ansvarsområden, men deras positioner var jämförbara. I sammansättningen *fataburshustru* verkar komponenten "hustru" alltså beteckna en kvinna med ansvarsförmåga. En *fataburshustru* hade ett yrkesmässigt ansvar för någon annans *fatabur*. Det är sannolikt att främst giftnor kvinnor besatt den kompetens som krävdes för att kunna vara *fataburshustru*, men denna omständighet betyder ändå inte att det man främst ville säga med komponenten "hustru" var att hon var en gift kvinna.¹⁶

En liknande bild framkommer hos Merry Wiesner när hon för tysk medeltid argumenterar för att *hustrutiteln* både var en civilståndsbe-teckning och en yrkestitel. Detta gällde särskilt för tiden före 1350, då "even 'furrier's wife' would have been considered an occupational label as well as a designation of marital status." Efter 1350 blev detta språkbruk mindre vanligt, men, som Wiesner framhåller, "fishwife" förblev länge en yrkesbeteckning.¹⁷ Liknande engelska yrkesbeteckningar var "applewife", "oysterwife" och "herb-wife".¹⁸ Parallellen med *fataburshustrun*

15. Jfr Skinner (2002) s. 82.

16. Per Brahe, *Oeconomia eller Hushållsbok för ungt adelsfolk*, J. Granlund & G. Holm (utg.) (Stockholm 1971) s. 106–107, 194, 213. Se även diskussionen av dejan i Schering Rosenhane, *Oeconomia*, på uppdrag av Lärdomshistoriska samfundet utgiven av Torsten Lagerstedt (Uppsala 1944) s. 30–33.

17. Merry E. Wiesner, "Spinning out Capital: Women's Work in Preindustrial Europe 1350–1750", i Renate Bridenthal, Susan Mosher Stuard & Merry E. Wiesner (red.), *Becoming Visible: Women in European History* (Boston 1998).

18. Natasha Korda, *Labors Lost: Women's Work and the Early Modern English Stage* (Philadelphia 2011) s. 144–173.

och hennes likar är påfallande. Detta visar på betydelsen av att inte mekaniskt anta att hustru alltid främst betecknar status som gift.

Vid kronans gårdar hade under senare delen av 1500-talet kvinnor på ledande positioner alltid titeln hustru. Deras makar omnämns sällan, inte ens om makarna arbetade vid samma gård, som i fallet med hustru Britta mjölkdeja och Olof trädgårdsmästare vid Julita gård, som redovisades var för sig i alla sammanhang i räkenskaperna. Att de var gifta med varandra framkommer endast i ett brev till fogden på Julita, i vilket de gemensamt gavs en ko.¹⁹ Vanligen benämndes dessa kvinnor inte heller som änkor i de fall vi vet att deras makar var döda. Prov på detta var en hustru Ingegärd som var fataburshustru på Kalmar slott och som alltid benämns hustru, trots att vi med säkerhet vet att hon var änka. Enda gången det framkommer att hon var änka var när hon använde sin avlidne makes sigill vid utkvitterande av sin lön.²⁰ Aktuelltt civilstånd betonades alltså inte.

I relationen till arbetsgivaren beskrivs dessa kvinnor i mycket högre grad som individer än som personer som var kopplade till sin make. Kvinnor som hade titeln hustru kunde också arbeta under en annan man än maken. En fataburshustru kunde till exempel arbeta under en fogde, som inte var hennes make.²¹ Oberoende av om kvinnan hade en hög eller låg position inom kronans arbetsorganisation – som kan betraktas som ett stort hushåll²² – så kunde hon alltså betecknas som hustru. Det är betydelsekomponent 2 i knippet av egenskaper – att förestå något – som är i centrum, inte civilstånd och inte relationen till en man inom familjen. I dessa fall framstår hustru nästan som en yrkesliknande beteckning.

Betydelsen av yrkesbeteckning blir särskilt tydlig i de fall då ordet

19. Liknande exempel finns från Höjentorps gård i Västergötland där fogden Jacob Persson var gift med fataburshustrun Anna. Att de var gifta med varandra framkommer endast när de retroaktivt gavs lön för tiden de tjänat. Västergötlands handlingar 1576:13B, Landskapshandlingar, Riksarkivet (RA). Se även Christopher Pihl, *Arbete: Skillnadsskapande och försörjning i 1500-talets Sverige* (Uppsala 2012) s. 144–145.

20. Smålands handlingar 1574:9, 1575:8, Landskapshandlingar, RA. Se även Pihl (2012) s. 144.

21. Fler exempel finns i Landskapshandlingarna RA, se t.ex. Västergötlands handlingar 1573:12B för exempel från Höjentorp; Smålands handlingar 1549:2, 1557:15 för Kalmar slott; Södermanlands handlingar 1573:4 för Gripsholms slott; Dalarnas handlingar 1571:4A för Borns hyttegård.

22. Pihl (2012). Se även Svante Norrhem, "Normbryterska eller ansvarstagande hustru?" i Börje Harnesk (red.), *Maktens skiftande skepnader: Studier i makt, legitimitet och inflytande i det tidigmoderna Sverige* (Umeå 2003) s. 151–152, för uppfattningen att hushållet var en organisationsmodell för staten.

hustru uppträder i sammansättningar. Ett exempel på detta har redan givits – fataburshustru – men det finns fler, såsom ladugårdshustru, mjölkhustru och slakt-, eller slaktarhustru vilka alla var självständiga yrkesbenämningar.²³ Vid ladugårdarna under Kalmar slott fanns under 1500-talet ladugårdsfogde och ladugårdshustru – man och kvinna på arbetsledande positioner.²⁴ Sådana sammansättningar framhäver den andra betydelsekomponenten hos ordet.

Det var långt ifrån ovanligt att kvinnor uppträdde enbart med beteckningen hustru. Kompletterande information om maken saknas således. I databasen GaW uppträder cirka 60 procent av alla kvinnor som benämndes hustru enbart med titeln hustru och utan uppgifter om någon som helst relation till en man (Tabell 1 fält a + b+ c). Och när en relation till en man anges tycks det kunna ha olika innebörder, vilket vi kommer att se nedan.

TABELL 1: *Hustrutitels användning tillsammans med hustruns och makens namn*

Benämning	Exempel	Antal (andel)
a. Hustrutitel + kvinnans förnamn + patronymikon	"Hustru Maria Svendsdotter"	103 (23 %)
b. Hustrutitel + kvinnans förnamn	"Hustru Maria"	146 (33 %)
c. Hustrutitel	"En bondhustru" eller "en gammal hustru"	10 (2 %)
d. Hustrutitel + kvinnans förnamn + efternamn eller patronymikon samt makens namn	"Hustru Maria Svendsdotter Bengt Olssons hustru" eller "hustru Maria Bengts hustru"	101 (23 %)
e. Hustrutitel + makens namn + yrkestitel eller egen yrkestitel	"Bengt Olssons hustru" eller "hans hustru"	82 (19 %)
Summa antal hustrur		442 (100 %)

Källa: Databasen GaW, Uppsala universitet (7/8 2013).

23. SAOB. s.v. "ladugårdshustru", "mjölkhustru" och "slaktarhustru"; första belägg 1581, 1679 resp. 1587.

24. Smålands handlingar 1557:15, Landskapshandlingar, RA.

Hustrurs rättsliga kompetens

Kvinnors civilstånd menas ha varit mycket viktig i det medeltida och tidigmoderna samhället; så var till exempel en kvinnas rättsliga kompetens enligt lagen kopplad till huruvida hon var ogift, gift eller änka. Det är också väl etablerat att civilstånd verkar ha spelat större roll för kvinnor än för män, eftersom civilståndet, menar man, oftare markerades för kvinnor än för män. Den övergripande och teoretiskt viktiga slutsats som ofta har dragits är att kvinnor alltid relaterades till en man – till sin far och/eller till sin (levande eller döde) make – och att detta i sin tur säger något om kvinnors underordning i det dåtida samhället.²⁵

Med tanke på de betydande skillnader i rättslig befogenhet som menas ha funnits mellan gifta kvinnor och änkor,²⁶ verkar det konstigt att dåtidens människor använde ordet *hustru* utan att samtidigt ange om hustrun i fråga var gift eller änka. Det borde ju ha varit av yttersta vikt att markera denna skillnad, men så skedde inte i 60 procent av fallen i Tabell 1. Gudrun Andersson, som också har noterat den "något diffusa användningen av civilstånds-beteckningarna", drar slutsatsen att distinktionen mellan *hustru* och *änka* faktiskt inte var lika viktig som den mellan *ogifta* och (någon gång) *gifta*.²⁷ En annan möjlig tolkning av fallen när enbart titeln *hustru* används, utan explicita preciseringar om relation till en man, är att det är den andra betydelsen – en kvinna som förestår något – som avses. Implikationen blir i så fall att kvinnorna beskrevs utifrån sitt yrke och sitt ansvar snarare än i relation till sin man.

Oberoende av vilken av dessa båda tolkningar som är tillämplig i det konkreta fallet så står det klart att titeln *hustru* inte kan tas till intäkt för att hävda att civilstånd alltid markerades för kvinnor. Det var snarare så, att civilstånd – i bemärkelsen huruvida kvinnan hade en make i livet eller inte – markerades påfallande sällan.

25. Exempel på detta resonemang finns hos Maria Sjöberg, "Hade jorden ett kön? Något om genuskonstruktionen i det tidigmoderna Sverige", *Historisk Tidskrift* 116:3 (1996) s. 373–374: "kvinnans rättsliga villkor helt och hållet bestämdes av hennes relation till mannen [...] kvinnans villkor [var] – till skillnad från mannens – bestämda av civilstånd, det vill säga av relationen till mannen"; Maria Sjöberg, *Kvinnors jord, manlig rätt: Äktenskap, egendom och makt i äldre tid* (Hedemora 2001), t.ex. s. 83: "kvinnors legala maktbefogenheter alltid var relaterade till de män de var underordnade, vilket följde av deras civilstånd"; Anna Hansen, *Ordnade hushåll: Genus och kontroll i Jämtland under 1600-talet* (Uppsala 2006) s. 75: "Det vanliga var att gifta kvinnor relaterades till sin make i domböckerna".

26. Gudrun Andersson, *Tingets kvinnor och män: Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal* (Uppsala 1998) s. 54–59; Sjöberg (2001) s. 74–75.

27. Andersson (1998) s. 90–91.

När man faktiskt ville markera en kvinnas relation till en man så verkar det ofta ha handlat om försäljningar av jord. När kvinnor sålde jord, eller när män sålde jord som tillhörde deras hustrur, var det nämligen av stor juridisk vikt att relationen mellan makarna blev tydlig. Gabriela Bjarne Larssons studier av senmedeltida jordtransaktioner visar att sammanhanget hade betydelse för hur kvinnor betecknades. Kvinnor som köpte jord uppträder i källmaterialet helt utan titel, men för kvinnor som sålde jord är bilden mer komplex. Hennes status som änka betonas bara, menar Bjarne Larsson, om hon stod i begrepp att sälja jord som hennes barn ärvt från sin far. Hennes status som hustru betonades bara om man ville framhäva att maken samtyckte till köpet. Om en kvinnas man var död och hennes barn samtyckte till jordförsäljningen, uppträdde kvinnan helt utan titel och bara med sitt namn.²⁸ Bjarne Larssons resultat återspeglar den stora roll som skyddet av släktjord spelade i det svenska rättssystemet. Att en kvinna kunde köpa jord på egen hand och utan samtycke från en man antyder att rättens intresse främst var att kontrollera att jord inte gick ur släkten.

Databasen GaW innehåller en del fall där det nämns att hustrur har varit inblandade i jordtransaktioner. En analys av detta material stöder de slutsatser Bjarne Larsson når. Bland fallen rörande jordäggande, där hustrur finns omnämnda, var cirka 85 procent av dem omtalade tillsammans med sin make (se Tabell 2, som behandlar en delmängd av de data som finns i Tabell 1). Av hustrurna omnämns 18 procent utan några band till en make. Dessutom var det så, att inom undergrupp d) var mannen inte närvarande vid tinget i sju fall. Ett exempel på detta är ett fall från Vendel 1623: "H. Elin Erich Erichssons i Romstarebo stod in för retten och köpslagade".²⁹ Tillsammans med de fall där endast hustrun omnämns själv (13) var således kvinnor självständigt aktiva i mer än en fjärdedel av jordärendena (7+13=20).

Å ena sidan visar alltså Bjarne Larssons och våra resultat att hustrurna oftare kopplades till sina män i jordtransaktionsmaterialet än i materialgrupper som belyser arbete. Å andra sidan visar en närläsning av jordtransaktionerna att när båda makarna nämns så samagerar de i många fall, snarare än att han kontrollerar hennes aktiviteter.

28. Bjarne Larsson (2010) s. 194–201.

29. Databasen GaW, Uppsala universitet, sökdatum 19/8 2013, 13:18:00, fall nr 8721 (ursprungskälla: Vendels tingslags häradsrätt, ULA).

TABELL 2: *Hustrutitelns användning tillsammans med hustruns och makens namn vid rättsfall rörande jordägande*

Benämning	Antal (andel)
a. Hustrutitel + kvinnans förnamn och patronymikon	8 (11 %)
b. Hustrutitel + kvinnans förnamn	5 (7%)
c. Hustrutitel	—
d. Hustrutitel + kvinnans förnamn och efternamn eller patronymikon samt makens namn	34 (48 %)
e. Hustrutitel + makens namn	24 (34 %)
Summa antal hustrur	71 (100 %)

Källa: Databasen GaW, Uppsala universitet (7/8 2013).

Om vi nu går tillbaka till Tabell 1 och betraktar undergrupp d), ser vi att det fanns 101 kvinnliga individer där makens namn nämndes tillsammans med hustruns eget namn. Av dessa var det 74 där makarna antingen agerade tillsammans eller hustrun i egen sak. I såväl jordtransaktionerna som i det arbetsrelaterade materialet framstår alltså hustrurna som mindre relaterade till sina makar än man hade kunnat förvänta sig. Att mannens namn ibland nämns, verkar vara en sorts precisering av vem kvinnan i fråga var, men det tycks inte nödvändigtvis ha förminskat hennes möjligheter att agera självständigt.

En svårtolkad typ av fall som icke desto mindre kan vara relevant i sammanhanget utgörs av de, där icke namngivna hustrur uppträdde vid tinget utan att företrädas av någon make (Tabell 1, en delmängd av kategori e). Dessa var 31 stycken.³⁰ Bland dessa återfinns till exempel Wilm krukmakares hustru som anklagade en ung kvinna för stöld i Stockholm. Wilms hustru agerade ensam i rätten.³¹ I dessa fall får man intrycket att både man och hustru var kända i lokalsamhället. Makens namn fungerade som en identifierande markör, precis som patronymikon ofta gjorde.³²

Slutsatsen är alltså återigen att man inte utan vidare kan tolka or-

30. Tjuvöått hustrur företräddes däremot av en make. I 23 fall omtalas hustrun, men hon är varken närvarande eller företräds i rätten.

31. Databasen GaW, Uppsala universitet, sökdatum 19/8 2013, 13:21:58, fall nr 1181 (ursprungskälla: Borgmästare och Råd före 1636, Stockholms stadsarkiv).

32. John Kousgård Sørensen, *Patronymier i Danmark 1: Runetid och middelalder* (Köpenhamn 1984) kap. 11.

det *hustru* som en markering av en kvinnas civilstånd. Det behövs mer information för att fastställa exakt vilken betydelse som är aktuell. Sammanhanget är avgörande, och vi måste därför närma oss dessa titlar med en lyhördhet för vad som sägs i varje konkret situation.³³ Om man bara studerar jordtransaktioner kan det skapa en vilseledande bild av att kvinnor ofta relaterades till män. Om man i stället använder ett material där arbete och försörjning står i centrum blir bilden en annan. Men, som vår och Bjarne Larssons analys visar, även i jordtransaktioner är det tveksamt om man kan dra den generella slutsatsen att kvinnor alltid relaterades till en man.

Grethe Jacobsen har framhållit att den danska kvinnans roll inom familjen var rättsligt reglerad och därmed synliggjord, medan hennes roll inom det ekonomiska livet däremot var föga reglerad och därmed osynliggjord.³⁴ Detta ger en intressant bakgrund till våra resultat: skillnaden i graden av rättslig reglering och därmed synliggörande i källorna skulle kunna förklara varför *hustrus* betydelse av gift kvinna var påtaglig medan betydelsen "kvinna i ansvarsposition" var mindre påtaglig och därmed lättare för historiker att missa. GaW-materialet har dock gjort att den senare betydelsen blivit tydligare. Johanna Andersson Raeder har å sin sida anfört argument för varför det var förhållandevis mer attraktivt för en kvinna att vara gift än att vara änka under senmedeltiden. Hon menar att trots att änkeståndet på papperet (det vill säga enligt lagen) gav större rättslig kompetens så fick kvinnan genom äktenskapet tillgång till mycket bredare maktresurser. Detta ger också en förklaring till varför hustrutiteln användes så ofta, även efter makens död och även i sammanhang som mer verkar ha handlat om ansvarstagande och arbete. Sammantaget talar Jacobsens, Andersson Raeders och våra resultat för att hustrubegreppet hade en bredare och mer mångfacetterad innebörd än bara "gift kvinna" under medeltid och tidigmodern tid.³⁵

Hustrubegreppets betydelse av ärlighet brukar kopplas samman med den gifta kvinnans sexuella heder, och det är säkert en riktig koppling. Men det är uppenbart att denna komponent även var starkt knuten till egenskapen att vara en kvinna som förestår något. För den som förestår,

33. Se även Andersson (1998), som också poängterar sammanhangets betydelse.

34. Grethe Jacobsen, *Kvinder, køn og købstadslovgivning 1400–1600: Lovfaste Mand og ærlige Kvinder* (Köpenhamn 1995) s. 145–176, 202, 306–323.

35. Johanna Andersson Raeder, *Helbre hustru än änka: Äktenskapets ekonomiska betydelse för frälsekvinnor i senmedeltidens Sverige* (Stockholm 2011).

och som således har en ledande ekonomisk, social och rättslig funktion, är hederlighet och ärlighet avgörande för att kunna agera. Bara den som anses hederlig är trovärdig och kan få kredit, vilket var helt avgörande i det tidigmoderna samhället. Detta belyses för Frankrikes del av Julie Hardwick, som visar att det var lika viktigt för både kvinnor och män att framstå som hederliga och betrodda.³⁶ Kanske är det denna betydelsekomponent som förklarar den, som det kan tyckas, förbryllande bristen på precision i användandet av titeln *hustru*. Om det avgörande för den faktiska rättsliga kompetensen var huruvida man ansågs vara hederlig eller ej, spelade det kanske mindre roll om ens make var i livet eller inte. Men detta betyder, i så fall, att hustruns relation till sin man var mindre viktig än hennes relationer till människor i lokalsamhället. Det var ju de, som bedömde om hon var trovärdig och hederlig eller inte.

Ungdom och ansvar

Finns det något som förenar betydelsekomponent 1 (gift kvinna) och betydelsekomponent 2 (kvinna som har ett föreståndaransvar) i ordet *hustru*? Ja, i båda fallen handlar det om en vuxen kvinna som, till skillnad från barn, hade vissa skyldigheter och befogenheter. En flicka kunde inte vara gift, och en flicka kunde inte ha ett föreståndaransvar. Att ha uppnått en viss ålder var således en viktig grundkomponent i begreppet *hustru*.

Barn och unga människor hade en uttalat underordnad position i det tidigmoderna samhället. Inom den dåtida morallitteraturen lyftes barns underordnade position gentemot sina föräldrar fram, men också unga individers allmänna underordning i relation till äldre.³⁷ Både när det gällde egendom och straffansvar fanns tydliga kopplingar till ålder och

36. Julie Hardwick, *Family Business: Litigation and the Political Economies of Daily Life in Early Modern France* (Oxford 2009) s. 142–43, 168–82. Se även Alexandra Shepard, "Honesty, Worth and Gender in Early Modern England, 1560–1640", i Henry French & Jonathan Berry (red.), *Identity and Agency in England, 1500–1800* (Houndmills & Basingstoke 2004) s. 101. Shepard betonar att en kvinnas trovärdighet och uppfattade ärlighet var minst lika kopplade till arbetsförmåga som till sexuell integritet.

37. Anders Jarlert, "Fostran till man", i Anne Marie Berggren (red.), *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv* (Stockholm 1999) s. 60–64; Andreas Marklund, "Gossen & husbonden: Ideal, individer och äktenskap i 1700-talets Sverige" i Gudrun Andersson (red.), *Bedrägliga begrepp: Kön och genus i humanistisk forskning* (Uppsala 2000); Jan Mispelaere, *Guldmynt eller äpple: Straffrättsligt ansvar för barn och ungdomar i Sverige och Nederländerna 1590–1800* (Uppsala 2009) s. 30–39.

vuxenblivande.³⁸ I tidigare forskning har främst mäns vuxenblivande diskuterats. För dem kan en tydlig gräns för vuxenblivande sägas vara den av lagen stipulerade myndighetsåldern. När en ung man nådde denna erhöll han full rättslig handlingsförmåga.³⁹ Även bildandet av ett eget hushåll lyfts i litteraturen fram som ett viktigt steg i mäns vuxenblivande.⁴⁰ Om kvinnors vuxenblivande i det tidigmoderna samhället finns emellertid mindre skrivet. För dem fanns inte heller en så tydlig gräns som myndighetsåldern var för män. En viktig gräns tycks dock ha markerats av möjligheten att bli, och tituleras, hustru.

I en artikel om unga människor som ingick äktenskap i det tidigmoderna Sverige diskuterar Malin Lennartsson kopplingen mellan ålder och äktenskap. Lennartsson betonar den starka koppling som fanns mellan äktenskapets ingående och upprättandet av ett eget självständigt hushåll, som också var en arbetsgemenskap. De barnäktenskap hon finner ser hon som undantag. Ofta levde det unga äkta paret tillsammans med ett annat hushåll som var ofullständigt till följd av exempelvis sjukdom. Barnäktenskapets hushåll hade till syfte att komplettera det ofullständiga hushållet och det var därför som så unga par accepterades. "Barnäktenskap var nöd- och övergångslösningar", skriver Lennartsson.⁴¹ Idealet och den dominerande praktiken var att det gifta paret skapade ett eget hushåll och i skapandet av ett eget hushåll var ålder, och med den följande kompetens, den mest väsentliga faktorn. Även Barbro Bergner har, i en analys av likpredikningar, betonat förmågan att förestå ett hushåll som en viktig komponent för unga flickors vuxenblivande under tidigmodern tid.⁴² Häri ligger en stor del i begreppet hustrus sammanvävda betydelsekomponenter: för att vara hustru krävdes att kvinnan var vuxen nog att kunna förestå ett hushåll.

Ålder verkar alltså också vara en mycket viktig komponent i det betydelseknippe som ordet hustru betecknade.⁴³ Om denna tentativa

38. Mispelaere (2009) s. 13–20, 30–42.

39. Jarlert (1999) s. 67–71; Mispelaere (2009) s. 39.

40. Kekke Stadin, *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige* (Lund 2004) s. 83–84

41. Malin Lennartsson, "Barnhustrur eller mogna brudar: Nya perspektiv på giftermåls-mönster i svensk stormaktstid", *Scandia* 78:1 (2012) s. 118.

42. Barbro Bergner, "Dygden som levnadskonst: Kvinnliga dygdeideal under stormaktstiden", i Eva Österberg (red.), *Jämmerdal och fröjdesal: Kvinnor i stormaktstidens Sverige* (Stockholm 1997) s. 93–96.

43. Jfr Jenni Toivanen, "Kvinnor, män och makt i det äldre bondesamhället", i Börje Harnesk (red.) (2003) s. 172.

slutsats är riktig, betyder det att det var kön, civilstånd, ansvarsförmåga, hederlighet och ålder som kunde signaleras med ordet hustru.

Kvinnor utan titlar

En mycket stor del av kvinnorna i databasen GaW benämndes inte som hustrur (1 016 individer av 1 809, eller 56 procent). Dessa kvinnor benämndes ofta med förnamn och patronymikon; detta gäller cirka 60 procent (622 st.). Bland männen i databasen omnämndes cirka 50 procent (3 226 st.) med patronymikon. Användandet av patronymikon var således nästan lika vanligt bland män som bland kvinnor. Både dotter och son bar på band till sina fäder genom sina benämningar, som på så vis hade en viktig identifierande funktion.⁴⁴

För de kvinnor, som inte benämndes hustrur, användes tillsammans med namnet vanligen någon form av beteckning som antingen visade på en släktrelation (exempelvis syster eller mor) eller på en position i hushållet eller i arbetet (exempelvis piga eller legopiga). Cirka 75 procent (772 st.) hade en beteckning relaterad till arbete eller till hushållsposition. Vidare hade 15 procent (150 st.) en släktbaserad beteckning och 10 procent (94 st.) ingen beteckning alls. Om man studerar de belägg som hämtats från ett domboksmaterial för sig, ser man att släktbaserade beteckningar var vanligare där än i databasen som helhet. Av kvinnorna hade 30 procent (115 st.) släktbeteckningar, att jämföra med 15 procent för hela databasen. Således betonar domboksmaterial människors släktrelationer mer än deras yrkesrelationer, medan till exempel räkenskapsmaterial betonar yrkesrelationer snarare än släktrelationer. Samtidigt finns det stora skillnader inom domboksmaterialet, vilket databasen gör tydligt. Protokoll från en häradsrätt ger ett starkare intryck av att människor relaterades till sin släkt än vad till exempel städernas kämnärs- och accisrättsprotokoll gör. Detta förstärker ovan förda resonemang om vikten av att beakta flera typer av fall och annat material än domstolsärenden för att komma åt arbete och dess betydelse. I ett vidare perspektiv handlar det om att få en fullödigare bild av det tidigmoderna samhället.⁴⁵

Piga var den vanligaste beteckningen bland de kvinnor om inte om-

44. Kousgård Sørensen (1984).

45. Jfr Janken Myrdal, "Källpluralismen och dess inkluderande metodpaket", *Historisk tidskrift* 127:3 (2007).

talades som hustru. Av de 1016 individerna omtalades 403 (40 procent) med någon form av pigbeteckning, exempelvis legopiga, tjänstepiga eller bara piga. Benämningen piga kunde både syfta på en kvinnas arbete, som tjänande i ett hushåll, och på hennes position i ett hushåll, som ogift och underordnad.⁴⁶ Särskilt i domstolsfallen går det ofta inte enkelt att utläsa vad benämningen piga syftade på i det enskilda fallet och ofta tycks mer än en av betydelse ha åsyftats. I det avseendet uppvisar således ordet piga många likheter med ordet hustru. Dessutom var det så, att hustru och piga verkar ha varit de enskilt vanligaste kvinnobeteckningarna, med 442 respektive 403 belägg i materialet.

Internationell utblick

Vi har visat att det tidigmoderna svenska ordet hustru inte kan tolkas som helt synonymt med det moderna ordet hustru. Dels markerade ordet inte på något tydligt sätt skillnaden mellan kvinnor som hade sina män i livet och kvinnor som hade förlorat dem. Dels hade ordet en andra huvudbetydelse av "kvinna som förestår något". Genom att söka det gemensamma i dessa båda betydelser har vi frilagt en underliggande men outtalad innebörd av ordet, nämligen "vuxen kvinna". Allt detta stämmer väl med resonemang som förts om portugisiska och engelska kvinnotitlar.

Darlene Abreu-Ferreira har i en studie av 1500-talets Portugal visat att det i hennes källmaterial var vanligare att män redovisades med yrkestitlar än att kvinnor gjorde det. Kvinnorna var i stället oftare redovisade som hustrur. Men det fanns också många kvinnor som redovisades antingen med yrkestitlar eller enbart med sina namn och utan någon koppling till en man. Situationen i Portugal var således inte helt olik den svenska: många kvinnor redovisades som hustrur, men långt ifrån alla gjorde det.

Även Abreu-Ferreira invänder mot dem som tolkat hustrutiteln som endast en civilståndsbeteckning. Hon lyfter i stället fram de ekonomiska, sociala och politiska innebörderna hos titeln. Genom att endast observera civilståndsaspekten riskerar man att ge en begränsad bild av dem som kallades hustru. I stället för att fråga *vems hustru* ställer Abreu-Ferreira frågan *vad för slags hustru?* Därigenom sätter hon in hustruti-

46. SAOB, s.v. "piga".

teln i dess historiska sammanhang och fördjupar förståelsen av kvinnors ekonomiska roller och positioner.⁴⁷

Amy L. Erickson har nyligen för engelsk del visat att titeln *mistress* (förkortad *mrs*) inte blev en beteckning för en gift kvinna förrän successivt under 1800-talets lopp. Dessförinnan hade ordet flera olika betydelsekomponenter, av vilka den främsta var "a woman who governs". Det kunde även betyda "a woman who teaches", "a woman who is skilled" eller "concubine", men civilstånd betecknade ordet faktiskt inte alls. *Mistress/mrs* hade innebörden "vuxen kvinna" och vittnade om en viss social status – de som stod längst ned på den sociala rangskalan saknade nämligen titlar.

En vuxen men ogift kvinna (som inte tillhörde samhällets lägre skikt) betecknades således som *mistress* (*mrs*). *Mistress* var i hög grad en professionell titel; affärskvinnor omtalades till exempel genomgående som *mrs*, även om de var och alltid varit ogifta. Engelska historiker som har noterat exempel på att ogifta vuxna kvinnor betecknades som *mrs* har beskrivit det som att dessa kvinnor försökte öka sin respektabilitet genom att (felaktigt) låta påskina att de var gifta. Detta är dock en grov feltolkning, framhåller Erickson, eftersom *mrs* inte var en civilstånds-beteckning förrän, tidigast, på 1880-talet. Risken att felklassificeringar har gjorts i till exempel historisk-demografisk forskning är uppenbar.⁴⁸

Både Ericksons och våra resultat tyder alltså på att betydelsen "kvinna som förestår något"/"woman who governs" var central hos orden hustru respektive *mistress* under den tidigmoderna tiden. Betydelsen "vuxen kvinna" var också central i båda fallen, medan betydelsen "gift kvinna" inte kan tas för given. Skillnaden mellan det svenska och det engelska begreppet ligger i att *mistress* helt saknade betydelsen "gift kvinna" före 1800-talet, medan det i det svenska fallet snarare var så att "gift kvinna" inte var den allenarådande betydelsen förrän, sannolikt, på 1800-talet. Jämförelsen visar att det är fruktbart att betrakta dessa snåriga men centrala begrepp som dynamiska konstellationer av betydelser och att för varje sammanhang försöka fastslå vad människor *ville säga* när de använde begreppet.

47. Darlene Abreu-Ferreira, "Work and Identity in Early Modern Portugal: What Did Gender Have to Do with It?", *Journal of Social History* 35:4 (2002).

48. Amy L. Erickson, "Mistresses and Marriage: Or, a Short History of the Mrs", *History Workshop Journal* 77 (2014). Vi går här inte in på Ericksons resonemang om hur ordet *miss* förändrat innebörd över tid eftersom det saknar relevans i detta sammanhang.

Slutsatser

Denna undersöknings slutsatser kan sammanfattas i åtta punkter:

- 1) Hustru var inte bara en civilståndsbezeichnung i det tidigmoderna svenska samhället. Detta har i och för sig varit känt och noterat i *Svenska Akademiens ordbok*, men de fulla konsekvenserna av denna insikt har inte dragits ut och problematiserats. Hustru betecknade nämligen också en kvinna som förestod något eller, mer allmänt formulerat, en kvinna med ansvar. Det förefaller till och med rimligt att säga att hustru i vissa sammanhang ska uppfattas som en yrkesliknande beteckning. Att döma av det material som vi har gått igenom tycks denna betydelse under tidigmodern tid faktiskt ha varit vanligare än betydelsen gift kvinna. Denna slutsats står i samklang med vad man funnit i engelsk forskning.
- 2) Hustru var ingen entydig civilståndsbezeichnung under tidigmodern tid. Man kan inte dra några säkra slutsatser om en kvinnas civilstånd enbart av det faktum att hon benämns hustru i tidigmoderna eller medeltida källor, eftersom både gifta kvinnor och änkor kallades hustru. Detta talar emot att den skillnad, som lagen gjorde mellan gift kvinna och änka, var viktig i alla sammanhang och får konsekvenser för hur man ska se på kvinnors handlingsutrymme.
- 3) Om det ofta är så, att den kvinnliga titeln hustru inte bara och alltid ska uppfattas som en civilståndsbezeichnung, kan den utbredda förekomsten i källorna av individer som benämndes hustru inte tas till intäkt för slutsatsen att gifta kvinnor alltid beskrevs i relation till sina män. I många situationer beskrevs kvinnor snarare i relation till sin försörjningsförmåga, sitt ansvar och sin heder.
- 4) Det som förenar hustrubegreppets båda betydelser är att de förutsätter att kvinnan i fråga är vuxen. Detta talar för att ålder var en minst lika viktig skillnad i det tidigmoderna samhället som civilstånd och kön. Denna slutsats står i samklang med vad man funnit i engelsk och portugisisk forskning.
- 5) Kvinnor kunde ofta, liksom män, uppträda med enbart förnamn och patronymikon, det vill säga utan titel eller annan beteckning. Både kvinnor och män relaterades alltså till sina fäder.
- 6) Vi menar att begreppet piga skulle kunna analyseras på ett liknande sätt, det vill säga som ett dynamiskt knippe av betydelsekomponen-

ter. Begreppet piga har nämligen det gemensamt med begreppet hustru att det oscillerar mellan att vara en yrkesbeteckning och en civilstånds-beteckning (ogift kvinna). Vilka övriga betydelsekomponenter som ingått behöver utredas. Detsamma gäller förmodligen för begrepp som fru och madame.

- 7) Valet av källor spelar stor roll för den bild man får av hur kvinnor och män beskrevs och, som en följd av detta, av deras positioner i samhället. Källor som belyser arbete förmedlar en annan bild än källor som belyser till exempel jordägarande eller sexualitet. För att få en allsidig bild av samhället behöver man ett varierat källutbud.
- 8) Att två olika betydelser – att vara gift och att vara kapabel att ta ett föreståndaransvar – länge varit hopkopplade genom ett och samma ord, vittnar om att dessa båda egenskaper under lång tid var nära sammanvävda. Det säger mycket om äktenskapets betydelse för människors möjligheter att försörja sig under äldre tider. I takt med att många hushåll förlorade förutsättningarna att vara självförsörjande, kom den senare betydelsen hos ordet hustru att förblekna och ordet började uppfattas enbart som en civilstånds-beteckning. När väl detta hade inträffat, är det mer rimligt att säga att gifta kvinnor beskrevs i relation till sina män. Detta hände förmodligen först på 1800-talet. Även denna slutsats står i samklang med vad som visats i engelsk forskning.

What's in a word? The history of the Swedish female title *hustru*

In Swedish medieval and early modern sources, women were often referred to as *hustrur* (plur.). The word still exists and its meaning is “a married woman”. The widespread use of the title has been taken to indicate that women were routinely described in relation to their husbands, which allegedly bears witness to their subordinated position in medieval and early modern society.

As this article shows, however, *hustru* had several interlinked meanings in the past. It was not an unequivocal descriptor of marital status since both married and widowed women were referred to as *hustrur*. Nor was it necessarily a descriptor of marital status. *Hustru* could refer to a woman's capacity to assume responsibility and to govern. While this has been noticed in *Sven-*

ska Akademiens ordbok, the standard Swedish dictionary, the quantitative importance of this usage has not been emphasized in the historiography. Thanks to the Gender and Work database, it can be demonstrated that the meaning of *hustru* as “woman who governs” was probably the predominant one in sources describing women’s and men’s work in medieval and early modern Sweden. This conclusion confirms results presented for the German-speaking area (Wiesner 1998), Portugal (Abreu Ferreira 2002) and England (Erickson 2013): titles corresponding to Swedish *hustru* did not only (and sometimes not at all) refer to a woman’s status as married.

In view of the distinction made in law between married women (who were under marital guardianship) and widows (who enjoyed the same rights as men), the ways in which *hustru* was used may seem puzzling. If a widow was considered to have a higher status than a married woman, we would expect a clear linguistic distinction between widowed and married women. But this was not the case. Widowed women were often described as *hustrur*, such as in the case of “*hustru Anna Svensdotter, widow of Bengt Larsson*”. In this and numerous other cases, *hustru* clearly did not mean a married woman. Instead the example should be understood to mean “*Anna Svensdotter, who is an adult woman capable of governing a household and who is also the widow of Bengt Larsson*”. In contexts such as this, the word *hustru* did not signal a relationship to a man but, rather, the capacity to assume responsibility. This argument is further supported by the work of Jacobsen (1995) and Andersson Raeder (2011).

With time, however, *hustru* lost the meaning of “woman who governs”. Only the meaning “married woman” remained. Only after this shift does it make sense to see *hustru* as a word signalling a woman’s relationship to a man.

Keywords: Sweden, early modern, conceptual history, gender history, database, female titles, women’s work, marital status